

УДК 378.4

Терентьєва Н. О.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ: ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

Наукова розвідка представляє підходи до групування тенденцій (розвитку, оцінення, встановлення або отримання / вилучення, як прояв). Також представлено такі групи тенденцій: за регіоном розповсюдження (магатенденції, субтенденції, регіональні); за часовою тривалістю (наскрізні, локальні); за наслідками, які можна оцінити (позитивні, негативні, дискурсивні); за характерними ознаками (спільні, суперечливі); за динамікою прояву (прогностичні, динамічні, еволюційні).

Ключові слова: *університетська освіта, тенденції розвитку, тенденції оцінення, тенденції встановлення або отримання / вилучення, тенденції як прояв.*

Прийняття Закону України "Про вищу освіту" (2014 р.) уможливило осучаснене бачення розвитку університетської освіти країни. Основними завданнями вищого навчального закладу (відповідно до ст. 26) виокремлено:

- провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями;
- для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів у освітньому процесі;
- участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу;
- формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах;
- забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності;
- створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів;
- збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства;
- поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян;
- налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури;
- вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці [1].

Університетська освіта є особливою, оскільки саме вона покликана розв'язати усі ці завдання, уключаючи питання усунення недосконалої системи підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та управлінських кадрів.

Актуальність і перспективність дослідження розвитку університетської освіти як явища зумовлюється високими темпами соціально-економічного розвитку суспільства; структурними змінами в галузі вищої освіти; суттєвими демографічними змінами, що спричиняють відсутність вступників в окремі роки; процесами глобалізації; міжнародним співробітництвом та інтеграцією України в європейський освітній простір; приєднанням України до Болонського, Копенгагенського та інших процесів; розвитком інформаційних технологій; створенням електронного навчального середовища.

В Україні за останні десятиліття питання університетської освіти стали предметом ґрунтовних досліджень, ініційованими як науковими установами, так і окремими науковцями. Тенденції загальноцивілізаційного розвитку об'єктивно висуюють науку як сферу, що продукує нові знання (новий знанневий продукт), і освіту, що олюднює знання, робить їх дієвими, діяльними, у число головних пріоритетів будь-якого суспільства, яке претендує на конкурентоспроможність у сучасному світі.

Окреслили тенденції розвитку педагогічної університетської освіти в Україні О. Глузман, В. Луговий, О. Савченко, С. Сапожніков та ін. Значущими щодо виокремлення тенденцій є дослідження Л. Вовк, С. Майбороди, Г. Поберезької, Л. Сигаєвої та ін. Ми спираємося на окремі положення, висвітлені в працях В. Андрющенка, В. Бега, Л. Бондарева, О. Валєвського, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, Н. Коротенко, Л. Курило, В. Майбороди, В. Огнев'юка, Н. Побірченко, С. Сисєвої, Є. Суліми та ін.

Питання розвитку університетської освіти України в контексті європейського простору вищої освіти є предметом дослідження сучасних науковців, зокрема Л. Антонюк (основні тенденції та стандарти діяльності дослідницьких університетів світового класу), В. Бобрицької (актуалізація світового ретродосвіду формування здоров'я молоді в умовах сучасної університетської освіти), К. Гнезділової (проблеми і перспективи університетської освіти), М. Євтуха (методологічні засади трансформації вищої освіти України в контексті Болонського процесу, стратегічні цілі й тактика реалізації; стратегічні орієнтири і тактичні завдання реформування системи вищої освіти України; адаптація вітчизняної вищої школи до освітніх стандартів Європи), Т. Жижко (філософія університетської освіти XXI століття), І. Каленюк (сучасні тенденції розвитку освіти у глобальному середовищі), С. Курбатова (університетські рейтинги та проблема конкуренції елітних навчальних закладів у глобальному освітньому полі), В. Лугового (проблеми освітньо-науково інтеграції; тенденції розвитку вищої освіти та їх вплив на модернізацію вищої школи України; тенденції в освітній системі), В. Москаленка (впровадження принципів Болонської декларації в роботу медичних університетів), В. Огнев'юка (ідеї освіти у світлі цивілізаційного розвитку), В. Прошкіна (історичний аспект університетської науки і освіти), М. Степка (місія університетів і взаємодія з ринком праці), А. Федорова (медіаосвіта), ін. [3]

Привертає увагу досвід науковців України, які пройшли стажування за програмою академічних обмінів імені Фулбрайта (С. Барабаш, О. Гомілко, Т. Горбаченко, В. Горський, А. Єрмоленко, М. Култаєва, С. Кульчицький, В. Малиновська, М. Мінаков, М. Попович, С. Пролєєв, та ін.), працівників Інституту вищої освіти та Президії НАПН України (В. Андрущенко, В. Бех, М. Бойченко, І. Войтюк, О. Глузман, О. Гомілко, Л. Горбунова, М. Гриценко, Л. Губерський, М. Євтух, С. Калашнікова, В. Кремень, С. Курбатов, М. Левшин, В. Луговий, І. Надольний, Л. Панченко, Є. Пінчук, І. Предборська, С. Пролєєв, З. Самчук, О. Слюсаренко, І. Степаненко, В. Ткаченко, О. Уваркіна, Д. Шевчук, О. Шипко, А. Ярошенко та ін.), які актуалізували питання феномену університету та трансформацій університетської освіти.

Зміни під час Другої академічної революції є предметом дослідження таких зарубіжних фахівців як Ф. Дж. Альтбах, Б. Барбер, П. Дракер, А. Келлер, Р. Мертон, Л. Райсбер, Л. Рамбле, Р. Хатчинс, Т. Хьюсен та ін. У вітчизняній практиці термін "Друга академічна революція" не набув масового поширення, та ми дотримуємося думки, що не можна аналізувати та окреслювати зміни, які відбулись у сфері вищої освіти в зазначений період, без урахування глобальних трансформаційних процесів та їх наслідків.

Упровадження нового без конструктивного аналізу можливих негативних наслідків буде викликати протиріччя та негаразди в суспільстві ще дуже довго, таким чином, очевидно є потреба проаналізувати, систематизувати, узагальнити факти і явища, пов'язані з розвитком університетської освіти в Україні та окреслити можливості використання накопиченого досвіду для подальшого продуктивного розвитку університетів країни.

Метою наукової розвідки визначаємо виокремлення підходів до групування тенденцій.

Вирізняють різні підходи (або способи) відстеження (виокремлення) тенденцій, використовувані в сучасних європейських наукових розвідках, залежно від методів дослідження та способів отримання й викладення одержаної інформації, що дає змогу групувати тенденції. Залежно від поставлених цілей і тлумачення поняття "тенденція (trend)" розрізняють такі підходи до групування тенденцій:

- тенденції розвитку (trends as development),
- тенденції оцінення (trends as estimation),
- тенденції встановлення або отримання / вилучення (trend-setting or deriving trend),
- тенденції як прояв (trend as issue) [4].

Один з найрозповсюджених підходів до виокремлення тенденцій ґрунтується на вивченні закономірностей та специфіці розвитку освіти в регіоні, країні, геополітичному просторі протягом десятиліть. Окреслюючи та аналізуючи етапи розвитку галузі / сфери / явища тощо, виокремлюють тенденції розвитку та перспективні напрями подальших досліджень, ґрунтуючись на ретельному дослідженні, наприклад: освітньої політики, світової, європейської та національних нормативно-правових баз документів; показників розвитку суспільства, наявних і доступних регіональних та національних статистичних даних з освіти для проведення детального аналізу тощо. Цей підхід найчастіше застосовується науковцями в історико-педагогічних та порівняльно-педагогічних дослідженнях.

Тенденції оцінення, окрім виявлення нових напрямів, містять характеристику подальшого розвитку певної галузі і діють як передбачення перспектив майбутніх наукових розвідок переважно інтегрованого (міждисциплінарного) характеру. Ці тенденції мають прогностичний характер (оцінення теперішнього стану і виявлення проблеми найближчого майбутнього на основі статистичних даних, аналітичних звітів, національних доповідей тощо).

Тенденції встановлення або отримання / вилучення передбачають постановку цілей і завдань для досягнень найближчим часом. Це пошук інновацій та втілення їх у життя завдяки детальному вивченню та аналізу нестандартних ідей – створення нових тенденцій. Встановлені тенденції відображають бажаний результат майбутнього розвитку окреслюють початкові етапи його досягнення.

Тенденції прояву окреслюють проблеми, які можливо ідентифікувати і репрезентують перспективи на майбутнє через розробку критеріїв, вказівок чи рекомендацій щодо наступних дій.

Як правило, тенденції можна виокремити, окреслити, схарактеризувати, відстежити, але їх важко виміряти і визначити заздалегідь. Проте, ґрунтуючись на звітах, доповідях, стратегіях, концепціях та інших освітніх документах, прийнятих на рівні країн, регіонів чи на глобальному рівні, в яких окреслено останні тенденції, можна спрогнозувати та / або визначити нові напрями розвитку та спрогнозувати перспективи.

На основі аналітичних доповідей, національних звітів, проектів розвитку вищої освіти та інших стратегічних світових і державних документів, наукових розвідок та власних переконань нами виокремлено такі групи тенденцій, які відповідають тематиці, об'єкту та предмету нашого дослідження:

- *за регіоном розповсюдження:*
 - мегатенденції (або глобальні тенденції) – притаманні певній сфері діяльності (наприклад, освітній) у переважній більшості країн світу (тенденції світового масштабу);
 - субтенденції – притаманні певному сектору сфери діяльності (наприклад, університетський сектор освітньої сфери) у більшості країн світу (які мають цей сектор);
 - регіональні тенденції – притаманні певному сектору сфери діяльності і мають характерні ознаки та / або прояви у конкретному регіоні, області (інколи країні);
 - *за часовою тривалістю:*
 - наскрізні тенденції – притаманні декільком етапам або періоду розвитку;
 - локальні тенденції – притаманні конкретному етапу розвитку;
 - *за наслідками, які можна оцінити:*
 - позитивні тенденції – приводять до покращення стану;
 - негативні тенденції – призводять до погіршення стану;
 - дискурсивні тенденції – наслідки однозначно оцінити не можна.
 - *за характерними ознаками:*
 - спільні тенденції – мають конвергентні (спільні, споріднені або навіть однакові) ознаки у різних неспоріднених системах, сферах тощо;
 - суперечливі тенденції – мають дивергентні ознаки (розходження внаслідок регіональних, локальних або інших особливостей);
 - *за динамікою прояву:*
 - прогностичні тенденції – дозволяють на основі наявних тенденцій визначити вектори розвитку;
 - динамічні тенденції – характеризуються швидким проявом і незначною тривалістю;
 - еволюційні тенденції – є заздалегідь передбачуваними незважаючи на тимчасові зміни.
- Переважаюча більшість дослідників виокремлює, описує, характеризує ключові / основні / головні / провідні тенденції, ототожнюючи ці поняття. Для нас це питання є дискусійним, оскільки виокремлення головних тенденцій, на нашу думку, передбачає окреслення другорядних; основних – побічних; ключових – загальних; провідних – незначущих, а таких позицій не прослідковується у дисертаційних дослідженнях.
- Нами у 2011 році було визначено такі тенденції розвитку університетської освіти, на яких раніше не акцентувалось уваги саме як на тенденціях [2, с. 26]:
- *трансграничності* (розширення можливості доступу до освіти за рахунок відкритих освітніх ресурсів та дистанційного навчання й інформаційно-комунікаційних технологій; створення мега-університетів);
 - *політизації* (державна підтримка наукової та інноваційної діяльності університетів, багатоаспектності третинної освіти, прогнозування змінних потреб освітньої сфери; політичні рішення щодо фінансування діяльності університетів, диверсифікація прибутків);
 - *інституціоналізації* (визначення профілів, пріоритетів, місії, інструментарію тощо – створення потенціалу суспільної користі університетської освіти);
 - *зростання показників участі* (збільшення контингенту студентів за рахунок розширення доступу до всіх рівнів вищої освіти, фінансової та освітньої підтримки представників бідних та маргінальних верств населення, розширення сектору недержавних освітніх послуг, орієнтованих на різні типи контингенту);
 - *передбачення потреб суспільства* (збільшення уваги до природничої, технологічної, інженерної, математичної, соціальної та гуманітарної науки; відкритий доступ до наукової літератури та обмін результатами наукових досліджень, навчання підприємництва, забезпечення професійно-технічної підготовки);
 - *еволюціонування викладання й навчання* (підготовка фахівців з планування освіти та наукових досліджень, розв'язання проблематики підготовки висококваліфікованих викладацьких (у тому числі педагогічних) кадрів, вдосконалення методики викладання);
 - *консолідація* (об'єднання університетів з метою вирішення спільних проблем та стратегічних завдань; співпраця між урядами, закладами, студентами, співробітниками, працедавцями тощо);

– *комерціалізація* / або комерціалізація і конкуренція (рух інтелектуального капіталу щодо створення взаємовигідного для всіх учасників ринкового продукту із об'єктів інтелектуальної власності з метою отримання прибутку);

– *ноосферизації університетської освіти* (формування критично-інноваційного потенціалу університету та нового мислення людини в умовах університетської освіти) та *зростання соціальної відповідальності* (реагування на соціальні, економічні, наукові та культурні аспекти; формування глобальних знань для розв'язання глобальних проблем; розвиток критичного мислення та активної громадянської позиції; інформованість, відкритість та прозорість діяльності закладу в рамках його автономії) [2].

Переважає більшість з них за регіоном розповсюдження є регіональними (за винятком тенденції ноосферизації – субтенденція); за часом прояву – локальними (окрім тенденції еволюціонування систем навчання і викладання – наскрізна); за наслідками, які можна оцінити – дискурсивними; за динамікою прояву – прогностичними (за винятком тенденції політизації – динамічна). За поставленими цілями до тенденцій розвитку відносно усі зазначені вище тенденції; тенденціями оцінення можуть бути тенденції трансграничності, інституціоналізації, комерціалізації, передбачення потреб суспільства; тенденціями встановлення або отримання / вилучення – зростання соціальної відповідальності, тенденціями як прояву – консолідації, зростання показників участі, еволюціонування викладання і навчання.

У будь-якому випадку, маючи конвергентні і дивергентні прояви, тенденції не можна однозначно уналежнювати до певної групи, що унеможлиблює чітку класифікацію, роблячи її дешо умовною.

Використані джерела

1. Закон України Про вищу освіту // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1382613528661298>
2. Терентьева Н. Основні тенденції розвитку університетської освіти кінця першого десятиліття ХХІ століття: європейський вимір / Н. Терентьева // Педагогіка і психологія. Науково-теоретичний та інформаційний вісник НАПН України / ред. кол. В. Г. Кремень (гол. ред.) та ін. – 2012. – № 3 (76). – С. 22–27.
3. Терентьева Н. Тенденції розвитку університетської освіти в Україні II половини ХХ – початку ХХІ століття: концепція дослідження / Н. Терентьева // Теоретичний та науково-методичний часопис "Вища освіта України". Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології". – № 3 (46). – Том 2. – К., 2012. – С. 390–399.
4. Egetenmeyer, R., & Strauch, A. (2008). What's new in Europe? Recent Trends in Adult and Continuing Education. Report, 31(2), p. 9–17.

Terentieva N.

TRENDS IN UNIVERSITY EDUCATION: THE ISSUE OF CLASSIFICATION

Scientific exploration presents approaches to clustering trends (trends as development, trends as estimation, trend-setting or deriving trend, trend as issue). Also represented groups such trends: distribution by region (mahatendentsiyi, subtendentsiyi, regional); by temporal duration (cross-cutting, local); on the results that can be measured (positive, negative, discursive); the characteristic features (common, controversial); the dynamics of manifestation (predictive, dynamic, evolutionary).

We have identified the following trends university education, which previously aksenavalos attention just as the trends: cross border; politicization; institutionalization; growth indicators of participation; Predictions needs of society; evolution of teaching and learning; consolidation; commercialization / or commercialization and competition; noosferyzatsiyi university education and the growth of social responsibility. The vast majority of them in the region are regional distribution (except noosferic trends – subtrend); display of time – local (other than evolution trends of teaching and learning – through); on the results that can be measured – discursive; the dynamics of manifestation – predictors (except politicization trends – dynamic). According to the objectives trends as development can be all the above trends; trends as estimation can be cross border trends, institutionalization, commercialization, forecasting needs of society; trend-setting or deriving trend – the growth of social responsibility; trend as issue – consolidation growth rates of participation, the evolution of teaching and learning.

Key words: *university education, trends as development, trends as estimation, trend-setting or deriving trend, trend as issue.*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015